

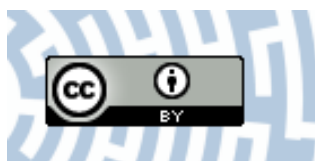

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Na drodze ku zbliżeniu większości i mniejszości – szkoły z polskim językiem nauczania na Białorusi, Ukrainie i w Republice Czeskiej

Author: Barbara Grabowska

Citation style: Grabowska Barbara. (2016). Na drodze ku zbliżeniu większości i mniejszości – szkoły z polskim językiem nauczania na Białorusi, Ukrainie i w Republice Czeskiej. „Studia Pedagogiczne (Kielce)” (T. 27, 2016, s. 47-59)

Uznanie autorstwa - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie pod warunkiem oznaczenia autorstwa.

Na drodze ku zbliżeniu większości i mniejszości – szkoły z polskim językiem nauczania na Białorusi, Ukrainie i w Republice Czeskiej

On the way to closer contact between the majority and the minority – schools with Polish as the teaching language in Belarus, Ukraine and the Czech Republic

Przemiany społeczne, które zaszły w ostatnich dekadach w naszej części Europy sprzyjają artykułowaniu i umacnianiu praw mniejszości narodowych, a także otwartemu wyrażaniu związków z macierzą, przy równoczesnym byciu lojalnym obywatelem kraju zamieszkania.

Niniejszy tekst¹ prezentuje aktualny stan prawny szkolnictwa dla osób należących do polskiej mniejszości narodowej na Białorusi, Ukrainie i w Republice Czeskiej. Czynnikiem łączącym te kraje jest autochtoniczne pochodzenie polskiej mniejszości narodowej. Po krótkiej charakterystyce podstaw prawnych zostaną omówione dostępne formy nauki języka i w języku polskim w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Założono, że istnieje związek między polityką etniczno-narodową państw, w których żyją mniejszości narodowe, a stopniem autonomii danej mniejszości, poziomem respektowania praw osób należących do niej (w tym funkcjonowanie szkolnictwa z polskim językiem nauczania). W kraju, gdzie polska mniejszość musi walczyć o przetrwanie, swobodę funkcjonowania, nawet najlepsze zapisy w traktatach dwustronnych nie poprawią jej sytuacji. Natomiast w kraju, gdzie osiągnęła względną niezależność funkcjonowania, a nawet „kompletność instytucjonalną” (**określenie Grzegorza Babińskiego**), jej członkowie mogą – poprzez swoich przedstawicieli – domagać się respektowania praw.

¹ Problematyka podjęta w niniejszym artykule stanowi wycinek szerszych badań (Grabowska 2013).

Ochrona praw osób należących do mniejszości narodowych w zakresie oświaty

Osoby należące do mniejszości narodowych w omawianych krajach mogą korzystać z prawa do nauczania i uczenia się w języku ojczystym. Są one zapisane zarówno w traktatach dwustronnych, jak i dodatkowo uszczegółowione w prawie wewnętrznym każdego z omawianych krajów. Sytuację prawną członków polskiej mniejszości regulują traktaty dwustronne: Polski z Białorusią (Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś), z Ukrainą (Traktat między Rzeczypospolitą Polską a Ukrainą) i z Republiką Czeską (Układ między Rzeczpospolitą Polską a Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną). Różny jest poziom szczegółowości zapisów, jednak we wszystkich omawianych krajach zapisano m.in. prawo do zakładania i utrzymywania własnych instytucji, organizacji lub stowarzyszeń oświatowych, kulturalnych i innych², korzystać z dostępu do środków masowego przekazu, a także uczestniczyć w działalności międzynarodowych organizacji pozarządowych. Korzystanie ze swoich praw ma być zgodne z prawem krajowym. Zapisy dwustronne dowodzą wzajemnej troski o rodaków będących obywatelami innego kraju. Jednak w praktyce codziennej urzędnicy często nie odwołują się do praw tam zawartych, lecz bywa, że stosują wewnętrzne regulacje, a te (uchwały lokalne) w znacznym stopniu ograniczają prawa przyznane mniejszościom narodowym.

Czynnikiem różnicującym kwestie regulacji prawnych i ich przestrzegania jest system polityczny państwa oraz praktyczne aspekty jego realizowania, zwłaszcza w dziedzinie praw i wolności człowieka, zakres związania ze standardami międzynarodowymi, charakter tych standardów i efektywność mechanizmów kontrolnych w nich przewidzianych oraz wzajemny stosunek grup narodowościowych w danym państwie (Białek 2008, s. 302). Z racji przynależności Republiki Czeskiej do struktur Unii Europejskiej prawo wewnętrzne w okresie przedakcesyjnym zostało dostosowane do regulacji unijnych, a ochrona praw mniejszości podlega zewnętrznej ocenie. Ukraina od początku budowania niepodległej państwowości prowadziła politykę narodowościową, mającą ustabilizować stosunki międzyetniczne i międzynarodowościowe, co zaowocowało brakiem groźnych konfliktów i konfrontacji (Ziaziun 2001, s. 271–272). W ostatnich latach coraz mocniej wyrażane są deklaracje przynależności do UE. 21 marca 2014 r. podpisano część polityczną umowy stowarzyszeniowej, a 27 czerwca tego samego roku część gospodarczą. Sytuacja polityczna na Białorusi wciąż nie sprzyja demokracji życia społecznego.

---

² Mogą one ubiegać się o dobrowolną pomoc finansową lub inną, jak również o pomoc państwową, zgodnie z prawem krajowym.

Prawa osób należących do mniejszości narodowych regulują także dokumenty prawa wewnętrznego różnej rangi. Na Białorusi jest to m.in. Konstytucja z 1994 r., Ustawa Republiki Białorusi o mniejszościach narodowych z 11 listopada 1992 r., Ustawa o oświacie w Republice Białorusi z 29 października 1991 r., Ustawa o językach, rozporządzenia Gabinetu Ministrów, dekrety prezydenta republiki czy wreszcie pismo metodyczno-instruktorskie *O organizacji nauczania dzieci należących do mniejszości narodowych w Republice Białorusi*, wydane przez Ministerstwo Edukacji. W dokumentach wymieniono języki wychowania i nauki³, określono formy, w jakich może odbywać się nauczanie w języku mniejszości narodowej⁴, wymieniono przedmioty, które mogą być nauczane w języku mniejszości narodowej⁵, podniesiono kwestie podręczników.

Podstawy prawne funkcjonowania oświaty dla członków mniejszości narodowych na Ukrainie reguluje Konstytucja z 1996 r., Deklaracja praw narodowości Ukrainy z 1991 r., Deklaracja o suwerenności Ukrainy z 1990 r., Ustawa o mniejszościach narodowych na Ukrainie z 25 czerwca 1992 r.⁶, Ustawa o oświacie z 23 maja 1991 r., Ustawa o szkolnictwie zawodowym z 10 lutego 1998 r., Ustawa o szkolnictwie średnim z 13 maja 1999 r., Ustawa o szkolnictwie wyższym z 17 stycznia 2002 r., Ustawa o językach z 22 października 1989 r.

---

³ Każda osoba mieszkająca na Białorusi ma prawo do wychowania i nauki w języku białoruskim lub rosyjskim na wszystkich etapach kształcenia. W praktyce językiem dominującym w edukacji jest język rosyjski, formalnie język największej mniejszości narodowej, a zarazem jeden z dwóch języków urzędowych. Od połowy lat dziewięćdziesiątych XX w. drastycznie spada liczba szkół białoruskich, a w 2003 r. zamknięto w Mińsku jedyne białoruskojęzyczne liceum ogólnokształcące w tym mieście, Narodowe Liceum Humanistyczne Jakuba Kolasy (Białek 2008, s. 169).

⁴ Pismo metodyczno-instruktorskie określa, że nauka może odbywać się w szkołach ogólnokształcących (klasach) z nauczaniem języka mniejszości narodowej; w ogólnokształcących szkołach dwujęzycznych (klasach); w szkołach ogólnokształcących (klasach) z dodatkowym nauczaniem języka mniejszości narodowej jako przedmiotu (w formie nauczania pogłębionego, fakultatywnie, w kółkach), http://www.wspolnota-polska.org.pl/index.php?id=b_uw11 (data dostępu: 17.05.2014).

⁵ W szkołach ogólnokształcących (klasach) z nauczaniem języka mniejszości narodowej wszystkie zajęcia, oprócz języka i literatury białoruskiej, historii i geografii Białorusi, języka rosyjskiego i literatury mogą odbywać się w języku mniejszości narodowej.

⁶ W Ustawie o mniejszościach narodowych zdefiniowano pojęcie mniejszości narodowej: „do mniejszości narodowych należą grupy obywateli Ukrainy, które nie są Ukraincami narodowościowo, wykazują poczucie narodowego samouświadomienia i wspólności między sobą” (Makar 2006, s. 218).

Prawo do kształcenia osób należących do mniejszości narodowych w Republice Czeskiej zapewnia Konstytucja z 1992 r., Ustawa o prawach członków mniejszości narodowych w Republice Czeskiej z 10 lipca 2001 r.⁷, Ustawa o edukacji w przedszkolu, szkole podstawowej i średniej oraz wyższej szkole zawodowej z 2004 r.⁸ Sposób realizacji prawa do wychowywania i kształcenia w swoim języku ojczystym w szkołach i placówkach przedszkolnych i szkolnych musi uwzględniać spełnienie warunków określonych w odrębnych przepisach prawa czeskiego⁹.

Formy organizacji nauczania w języku polskim i języka polskiego

We wszystkich trzech omawianych krajach nauczanie języków mniejszości narodowych organizowane jest w obrębie systemu oświaty publicznej. Może się ono odbywać w szkołach/klasach z nauką języka mniejszości narodowej;

---

⁷ W ustawie zdefiniowano pojęcie mniejszości narodowej i członka mniejszości narodowej, określono prawa członków mniejszości, m.in. prawo do kształcenia w języku mniejszości narodowej. Mniejszość narodowa – w rozumieniu ustawy – jest społecznością obywateli Republiki Czeskiej żyjących na terenie obecnej Republiki Czeskiej, którzy odróżniają się od pozostałych obywateli z reguły wspólnym pochodzeniem etnicznym, językiem, kulturą i tradycjami, tworzą liczną mniejszość ludności i jednocześnie przejawiają wolę uważania ich za mniejszość narodową, w celu podejmowania wspólnych wysiłków dla zachowania i rozwoju własnej tożsamości, języka i kultury i jednocześnie w celu wyrażania i ochrony interesów ich społeczności, która się historycznie wytworzyła, „Sbírka Zakonů České Republiky” nr 273/2001. Zmiana: nr 320/2002 Sb., <http://wspolnota-polska.org.pl/index.php?id=czech04> (data dostępu: 8.05.2014).

⁸ Paragraf 13 ustawy dopuszcza kształcenie w języku mniejszości narodowej, natomiast paragraf 14 określa warunki, jakie powinny być spełnione, aby utworzyć klasę. Określono minimalną liczbę dzieci w przedszkolach (8 dzieci), szkołach podstawowych (10 uczniów) i w szkołach średnich (12 uczniów). W szkole średniej dopuszczona jest możliwość powstania klasy z językiem wykładowym mniejszości w sytuacji, gdy zbierze się przynajmniej 15 uczniów, członków danej mniejszości.

⁹ Członkowie mniejszości narodowych, które tradycyjnie i od dłuższego czasu żyją na terenie Republiki Czeskiej mają prawo do wychowywania i kształcenia w swoim języku ojczystym w szkołach i placówkach przedszkolnych i szkolnych, przy spełnieniu warunków określonych w odrębnych przepisach prawa – Ustawa nr 76/1978 Sb., o instytucjach szkolnych, w brzmieniu późniejszych przepisów; Ustawa nr 29/1984 Sb., o systemie szkół podstawowych, szkół średnich i wyższych szkół fachowych (ustawa o szkolnictwie), w brzmieniu późniejszych przepisów; Ustawa nr 564/1990 Sb., o administracji państwowej i samorządowej w szkolnictwie, w brzmieniu późniejszych przepisów.

w szkołach/klasach dwujęzycznych; w szkołach/klasach z dodatkową nauką języka mniejszości narodowej jako przedmiotu (w tym także w formach nauczania pogłębianego, fakultatywnie, w kółkach). Nauczanie języka i w języku mniejszości może być także organizowane z inicjatywy osób należących do tych mniejszości, organizacji mniejszościowych, wspólnot religijnych, instytucji kulturalnych. Z uwagi na różny poziom zinstytucjonalizowania polskiego życia społecznego, w tym oświatowego, sytuację w poszczególnych państwach scharakteryzowano oddzielnie dla każdego z nich.

Na Białorusi w 2011 r. 278 przedszkolaków uczęszczało do 25 polskich grup w przedszkolach publicznych, w roku szkolnym 2012/2013 – 415 dzieci w 36 grupach. W kolejnym roku szkolnym liczba przedszkolaków wzrosła do 450. W szkołach podstawowych i ogólnokształcących w roku szkolnym 2012/2013 języka polskiego ogółem uczyło się 4756 uczniów. Część z nich (669) pobiera naukę w szkołach z polskim językiem nauczania w Wołkowysku, Grodnie i w Brześciu. Pozostali uczą się języka polskiego w klasach dwujęzycznych, na zajęciach fakultatywnych i pozalekcyjnych (*Jak uczy się języka polskiego na Białorusi*). Dane udostępnione przez Angelikę Borys wskazują, że systematycznie wzrasta liczba uczniów uczących się języka polskiego/w języku polskim. W roku szkolnym 2013/2014 w szkołach z polskim językiem nauczania było 746 uczniów, języka polskiego w formie przedmiotu uczyło się 502 młodych ludzi, a podczas zajęć pozalekcyjnych 6500.

Na Białorusi obserwuje się wyraźne dążenie polskiej społeczności do rozbudowy szkolnictwa w języku narodowym. Znajomość języka i kultury polskiej oraz możliwość kontynuacji nauki w Polsce widziane są jako szansa awansu społecznego, ekonomicznego i cywilizacyjnego (Kowalski 2015). Poza białoruskim systemem oświaty nauka języka polskiego odbywa się także w szkołach niedzielnych¹⁰ (zw. także szkołami społecznymi) Związku Polaków na Białorusi oraz Polskiej Macierzy Szkolnej (Sobecki 2010, s. 47–51). Zajęcia w szkołach społecznych odbywają się wieczorami w ciągu tygodnia oraz w soboty i niedziele. Oprócz zajęć z języka polskiego uczniowie mają lekcje historii i geografii Polski, a w wyższych klasach dla zainteresowanych mogą być prowadzone lekcje matematyki, chemii i biologii. W roku szkolnym 2009/2010 w tego typu placówkach uczyło się 3726 uczniów. Szkoły społeczne funkcjonują w obwodzie brzeskim, grodzieńskim, mińskim, witebskim, mohylewskim i homelskim, obejmując nauką około 600 uczniów (Orechwo 2006). Ponadto w Grodnie

---

¹⁰ Pod opieką Związku Polaków na Białorusi szkoły niedzielne funkcjonują w Grodnie, Baranowiczach, Lidzie, Mohylewie, Szczuczynie, Nieświeżu, Brasławiu, Nowogródku, Wołkowysku, Mińsku, Brześciu, Witebsku (Grędzik-Radziak 2007, s. 252).

Związek Polaków na Białorusi prowadzi Polską Szkołę Społeczną¹¹, a Polska Macierz Szkolna – Liceum Społeczne¹². Polskie Towarzystwo Naukowe organizuje w Mińsku dwuletnie Republikańskie Kursy Przygotowawcze z języka polskiego¹³ dla młodzieży ubiegającej się o przyjęcie na studia w Polsce (Grędzik-Radziak 2007, s. 252). Do szkół społecznych w roku szkolnym 2013/2014 uczęszczało 5776 uczniów (Borys 2014).

Nauczanie języka polskiego na Ukrainie – podobnie jak na Białorusi – odbywa się w różnych formach, na wszystkich etapach kształcenia, od przedszkoli po szkoły wyższe, w ramach ukraińskiego systemu oświaty, ale także w szkołach sobotnio-niedzielnych, w szkołkach parafialnych, na różnego rodzaju kursach dla dzieci, młodzieży i dorosłych.

Polskie grupy przedszkolne są prowadzone w czterech przedszkolach we Lwowie, po jednym w Łanowicach, Kamieńcu Podolskim i Strzelczyskach (<http://polacy.info.pl/pl/lista-szkol/przedszkola/>). Do dwóch najstarszych polskich szkół we Lwowie – aktualnie obydwie są ogólnokształcącymi, jedena-stoklasowymi szkołami – dołączyły kolejne: szkoły ogólnokształcące w Mościskach i w Gródku Podolskim oraz szkoła podstawowa z polskim językiem nauczania w Strzelczyskach i szkoła początkowa języka polskiego w Łanowicach. W szkołach z polskim językiem nauczania w roku szkolnym 2008/2009 uczyło się ogółem 1389 osób (www.lwow.msz.gov.pl/).

Funkcjonują także szkoły dwu/wielojęzyczne¹⁴ prowadzące klasy polskie. W klasach I–IV wszystkie przedmioty prowadzone są w języku polskim. Od

---

¹¹ Polska Szkoła Społeczna w Grodnie, założona w 1993 r., początkowo nosiła nazwę Polskie Liceum Sobotnio-Niedzielne. Inicjatorami jej powstania byli Stanisław Sienkiewicz i Teresa Kryszyn (objęła funkcję dyrektora liceum). Na początku zajęcia odbywały się tylko w sobotę i niedzielę w szkole nr 6 w Grodnie. Liceum miało kształcić językowo i kulturowo uczniów z klas VIII–XI oraz kształtować świadomość narodową młodych Polaków (Grędzik-Radziak 2007, s. 262–267).

¹² Liceum Społeczne im. Elizy Orzeszkowej przy Polskiej Macierzy Szkolnej w Grodnie działa od 1995 r., <http://pmsgrodno.org/liceum/rys-historyczny/> (data dostępu: 25.04.2016).

¹³ W 1992 r. powołano Polskie Towarzystwo Naukowe i już po kilku miesiącach funkcjonowania jesienią rozpoczęto kształcenie w dwuletnim cyklu, przygotowując młodzież do studiów w Polsce. Program obejmował zajęcia z języka polskiego, historii literatury polskiej, gramatyki, elementów historii sztuki i wiedzy o kulturze Polski, a także historii Polski z elementami geografii (Grędzik-Radziak 2007, s. 294–297).

¹⁴ Na stronach WWW konsulatów RP na Ukrainie są publikowane dane dotyczące prowadzonych form nauczania języka i w języku polskim, lecz nie są one kompletne i nie zawierają danych liczbowych.

klasy V do XI po polsku odbywają się lekcje języka polskiego, historii i geografii Polski. Uczniowie kończą szkołę tzw. polską maturą. Polskie klasy funkcjonują w szkołach ukraińskich w Szepietówce, Dowbyszu, Iwano-Frankowsku, Kamieńcu Podolskim oraz w Żytomierzu.

W szkołach z polskim językiem wykładowym lub z pogłębioną nauką języka polskiego uczyło się w roku szkolnym 2014/2015 około 3000 uczniów (Kowalski 2015, s. 28).

W 63 szkołach ukraińskich język polski jest nauczany jako język obcy. Jego nauka jest potwierdzana na świadectwie szkolnym, ocena uwzględniana w promocji ucznia do następnej klasy, a on sam na zakończenie szkoły podstawowej i średniej zdaje egzaminy z języka polskiego. W roku szkolnym 2008/2009 z tej formy nauki języka polskiego korzystało 6889 uczniów (Third Report Submitted by Ukraine). Język polski jest nauczany również w ramach zajęć fakultatywnych w 123 szkołach ukraińskich.

Nauka języka polskiego prowadzona jest często w szkołach społecznych prowadzonych przez polskie stowarzyszenia. Funkcjonują one jako pozaszkolne placówki oświatowe – zarejestrowane szkoły sobotnio-niedzielne (na stronie Zjednoczenia Nauczycieli Polskich na Ukrainie podano 11 takich placówek). Funkcjonują one najczęściej przy szkołach publicznych, zajęcia odbywają się także w siedzibach stowarzyszeń, klubach, domach kultury.

Szkoły sobotnio-niedzielne działają jako punkty nauczania przy organizacjach (57 placówek), ale także jako szkoły niezarejestrowane (również 57 placówek). Prowadzą je organizacje, szkoły, parafie i klasztory¹⁵ (obok katechezy w języku polskim chętni uczą się języka polskiego, literatury, historii Polski, geografii, muzyki, kultury Polski). Kształcą się tam nie tylko dzieci i młodzież, ale także dorośli. W różnego rodzaju „klubach” w roku szkolnym 2008/2009 uczyło się w sumie 4443 osób (Third Report Submitted by Ukraine).

W 2009 r. na Ukrainie działało ogółem ponad 230 punktów nauczania języka polskiego, w których naukę pobierało około 13 tys. dzieci i młodzieży (Górski 2010).

Od 2014 r. realizowany jest projekt edukacyjny adresowany do polskich mieszkańców Ukrainy – w każdym wieku – uczących się języka przodków. Aby ich nauka była efektywna Fundacja Wolność i Demokracja¹⁶ wspiera meryto-

¹⁵ Przykładowo Sobotnia Szkoła Języka Polskiego przy Delegaturze Sióstr św. Dominika w Żółkwi, obwód lwowski.

¹⁶ Projekt realizowany jest przez Fundację Wolność i Demokracja w ramach konkursu „Współpraca z Polonią i Polakami za granicą w 2014 r.” i finansowany ze środków Mi-

rycznie i finansowo działające na Ukrainie szkoły i punkty nauczania języka polskiego. W ramach projektu opieką merytoryczną i finansową objęto sześć szkół z polskim językiem nauczania, pięć pionów polskich, sześć polskich grup przedszkolnych oraz co najmniej 75 społecznych punktów nauczania języka polskiego na Ukrainie, w których uczy się obecnie łącznie około 10 000 tys. osób (<http://wid.org.pl/category/co-robimy/oswiata-polska-na-ukrainie/>).

Trzeci kraj wybrany do omówienia to Republika Czeska. Struktura szkolnictwa mniejszościowego w tym kraju jest identyczna, jak struktura szkolnictwa publicznego. Jej elementami są przedszkola, szkoły podstawowe i szkoły średnie. Tam, gdzie młodzieży wywodzącej się z grup mniejszościowych jest zbyt mało, aby otworzyć odrębną szkołę, lecz dostatecznie dużo, aby dzieci miały przynajmniej swoją klasę, tworzy się odrębne innojęzyczne klasy przy szkołach i przedszkolach czeskich. W przedszkolach i szkołach podstawowych z polskim językiem nauczania kształcą się około 90% młodzieży deklarującej narodowość polską (Grabowska, Ogrodzka-Mazur 2010, s. 186). W roku szkolnym 2015/2016 na sieć polskiego szkolnictwa na Zaolziu¹⁷ składały się 33 przedszkola, 25 szkół podstawowych (15 szkół małoklasowych z klasami od I do V oraz 10 szkół pełnoklasowych z klasami od I do IX) oraz dwie szkoły średnie¹⁸. We wrześniu 2015 r. naukę w tych placówkach podjęło 860 dzieci w wieku przedszkolnym oraz 2186 uczniów. Większość szkół działa jako samodzielne jednostki administracyjno-gospodarcze¹⁹.

Szkolnictwo polskie w Europie Środkowo-Wschodniej ma swoją długoletnią i chlubną tradycję. Szkoły narodowościowe nieraz musiały walczyć z trudnościami, pokonywać przeciwności losu i opór ludzi nieprzychylnych sprawie polskiej,

---

nisterstwa Spraw Zagranicznych RP. Partnerzy projektu: Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, Ogólnoukraińskie Centrum Nauczania Języka Polskiego na Ukrainie.

¹⁷ „Zaolzie” w polskiej terminologii oznacza część Śląska Cieszyńskiego (powiat karwiński i frydecko-mistecki) leżącą w Republice Czeskiej i zamieszkiwaną przez autochtoniczną ludność polską. O polskiej mniejszości na Zaolziu mówi się od 1920 r., czyli od podziału Śląska Cieszyńskiego między państwo polskie i czechosłowackie, dokonanego na mocy decyzji Rady Ambasadorów obradującej w Spa (Belgia) 28 lipca 1920 r. (Gąsior 2008, s. 2; Nowak 2002, s. 87–102).

¹⁸ Gimnazjum z polskim językiem nauczania w Czeskim Cieszynie (odpowiednik polskiego liceum ogólnokształcącego) i Akademia Handlowa w Czeskim Cieszynie prowadząca klasy polskie (odpowiednik polskiego technikum).

¹⁹ Wyjątek stanowią szkoły małoklasowe w Koszarzyskach, Ropiczy i Stonawie, których pionierzy administracyjne podlegają dyrekcjom szkół czeskich.

a od kilkunastu lat borykają się ze spadkiem liczby uczniów, co sprawia, że ubywa również szkół. W poprzednich dekadach przyczyn tego należało upatrywać w przekształceniach strukturalnych w systemach szkolnictwa większościowego, w wyniku których likwidowano szkoły. Dzisiaj spadek liczby uczniów jest podyktowany zmianami demograficznymi, chociaż w ostatnich paru latach zauważalny jest wzrost liczby zapisywanych dzieci do placówek edukacyjnych z polskim językiem nauczania. Szkoły borykają się także z problemami finansowymi, z brakiem podręczników, pomocy dydaktycznych. Aktualnie jest niedostatek zasadniczych szkół zawodowych z polskim językiem wykładowym.

Podsumowanie

Troska o edukację i kulturę poszczególnych grup narodowych mieszkających w danym państwie jest wyrazem szacunku dla swoich obywateli i poszanowania prawa międzynarodowego, umów dwustronnych i regulacji wewnętrznych. Polacy jako mniejszość narodowa mają zagwarantowane prawa w stosownych dokumentach, różny jest natomiast sposób i poziom ich realizacji. W żadnym z omawianych krajów Polacy nie czują się faworyzowaną grupą, wszędzie muszą zabiegać – często bez satysfakcjonujących rezultatów – o przestrzeganie należnych im praw.

Polacy na Białorusi – ze względu na sytuację polityczną – mają ograniczone prawa stowarzyszania się, gromadzenia, dostępu do informacji w języku ojczystym, prowadzenia działalności oświatowej, wyznawania swojej religii, są często dyskryminowani w różnych obszarach życia społecznego. Na Ukrainie sytuacja mniejszości polskiej jest złożona i zróżnicowana. Szereg praw zapisanych w licznych dokumentach nie jest realizowany, najczęściej ze względów finansowych, ale także na skutek niedoinformowania (Białek 2008, s. 301). Grupą najbardziej świadomą swoich praw i zabiegającą o ich przestrzeganie są Polacy na Zaolziu, w Republice Czeskiej. Sprzyja temu członkostwo tego kraju w strukturach Unii Europejskiej.

Najbardziej rozwinięta i najbardziej liczna sieć szkół działających w oficjalnym systemie szkolnym jest w Republice Czeskiej. Na Białorusi i Ukrainie dopiero od kilku lat istnieje prawna możliwość zakładania i prowadzenia szkół narodowościowych. Jednak z różnych względów potrzeby polskich mniejszości w tych krajach nie są zaspokojone. Na Białorusi rządy autorytarne Aleksandra Łukaszenki nie respektują wcześniejszych porozumień dwustronnych z Polską,

a polityka rusyfikacyjna, konflikt rządu białoruskiego ze Związkiem Polaków na Białorusi i wreszcie wewnętrzny rozłam w związku nie sprzyjają otwartemu artykułowaniu praw polskiej mniejszości narodowej do swobodnego rozwoju.

Na Ukrainie sytuacja prawna sprzyja rozwojowi polskiej mniejszości, ale kraj od niedawna budujący własną tożsamość narodową boryka się z wewnętrznymi problemami i trudnościami finansowymi, i tym tłumaczy brak zgody na zakładanie i prowadzenie nowych szkół oraz powodu ogranicza liczbę prowadzonych zajęć z języka polskiego.

W obydwu krajach – na Białorusi i na Ukrainie – polskie organizacje mniejszościowe oraz Kościół prowadzą różne formy nauczania języka polskiego, mając zapewne nadzieję, że będą one stanowiły zaplecze do przyszłych, oficjalnych już działań.

Przedstawiona pokrótce sytuacja polskiego szkolnictwa narodowościowego wskazuje na związek między dawną i obecną sytuacją społeczno-polityczną kraju a poszanowaniem praw mniejszości narodowych i sprzyjaniu ich rozwojowi. Troska o edukację osób należących do mniejszości narodowych w ich ojczystym języku służy pozytywnym relacjom interetnicznym.

W warunkach sprzyjających rozwojowi poszczególnych kultur, a więc również naszej kultury, zwiększają się szanse na kształtowanie (się) tożsamości wielowymiarowej – łączącej różne kultury. Zagrożenia każdej kultury (narodowej, etnicznej, lokalnej) budzą opór, izolację, niechęć lub wrogość do innych kultur, innych ludzi – Obcych (Lewowicki, Nikitorowicz, Szczurek-Boruta 2010, s. 12).

BIBLIOGRAFIA

- Białek T. (2008), *Międzynarodowe standardy ochrony praw mniejszości narodowych i ich realizacja na przykładzie Białorusi, Litwy i Ukrainy*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Borys A., *Informacja o nauczaniu języka polskiego na Białorusi*, maszynopis w posiadaniu autorki, udostępniony przez Andżelikę Borys – prezes Rady Naczelnej Związku Polaków na Białorusi.
- Górski A., *Interpelacja nr 19011 do ministra edukacji narodowej w sprawie konieczności większego wsparcia polskiej oświaty na Ukrainie z dnia 7 października 2010 roku*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/79EFA734> (data dostępu: 2.03.2016).
- Grabowska B. (2013), *Poczucie tożsamości młodzieży uczącej się w szkołach z polskim językiem nauczania na Białorusi, Ukrainie i w Republice Czeskiej*, Katowice–Toruń: Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Wydawnictwo Adam Marszałek.

- Grabowska B., Ogrodzka-Mazur E. (2010), *Stan, problemy i perspektywy szkolnictwa z polskim językiem nauczania w Republice Czeskiej*, w: T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, A. Szczurek-Boruta (red.), *Szkolnictwo z polskim językiem nauczania w państwach europejskich – stan, problemy i perspektywy*, Warszawa: Uniwersytet w Białymstoku, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP.
- Grędzik-Radziak A. (2007), *Oświata i szkolnictwo polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej i współczesnej Białorusi 1939–2001*, Toruń: Europejskie Centrum Edukacyjne.
- http://winnica.msz.gov.pl/pl/wspolpraca_dwustronna/studia_i_programy_stypendialne/punkty_nauczania_jezyka_polskiego/winnica_ua_k_31 (data dostępu: 25.07.2014).
- <http://www.lwow.msz.gov.pl/resource/44759463-6a74-4aa9-986f-b475029bfa-9e,JCR>.
- <http://www.lwowkg.polemb.net/?document=185> (data dostępu: 25.07.2014).
- <http://www.pmsgrodno.org/content/view/5/2/> (data dostępu: 25.07.2014).
- <http://polacy.info.pl/pl/lista-szkol/przedszkola/>.
- Jak uczy się języka polskiego na Białorusi. Liczby i fakty, <http://poland.mfa.gov.by/pl/embassy/news/f5026a6dfa11ae10.html> (data dostępu: 17.03.2016).
- Jasiński Z. (2002), *Wybrane problemy szkolnictwa polskiego na Zaolziu i Kresach Ostrawskich w latach 1920–2000*, w: J. Szymeczek (red.), *Polacy na Zaolziu 1920–2000. Zbiór referatów z konferencji naukowej, która odbyła się 13–14.10.2000 w Czeskim Cieszynie*, Czeski Cieszyn: Kongres Polaków w Republice Czeskiej.
- Kowalski M., *Polacy na Białorusi, Białorusini w Polsce – obraz pogranicza dwóch narodów*, http://www.bialorus.pl/index.php?pokaz=polacy_bialorusini&&Rozdzial=polityka_mn (data dostępu: 3.12.2009).
- Kowalski M. (2015), *Raport na temat szkolnictwa polskiego na Ukrainie*, w: *Placówki oświatowe na Ukrainie. Informator*, Warszawa: Fundacja Wolność i Demokracja, <http://wid.org.pl/wp-content/uploads/Informator-Placwki-owiatowe-na-Ukrainie.pdf> (data dostępu: 17.04.2016).
- Lewowicki T., Nikitorowicz J., Szczurek-Boruta A. (2010), *Wprowadzenie*, w: T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, A. Szczurek-Boruta (red.), *Szkolnictwo z polskim językiem nauczania w państwach europejskich – stan, problemy i perspektywy*, Warszawa: Uniwersytet w Białymstoku, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP.
- Makar J. (2006), *Ochrona praw mniejszości narodowych we współczesnej Ukrainie*, w: B. Halczak (red.), *Mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu*, Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski.
- Nowak K. (2002), *Zaolzie w polityce zagranicznej Polski (1920–1947)*, w: J. Szymeczek (red.), *Polacy na Zaolziu 1920–2000. Zbiór referatów z konferencji naukowej, która odbyła się 13–14.10.2000 w Czeskim Cieszynie*, Czeski Cieszyn: Kongres Polaków w Republice Czeskiej.

- Orechwo A. (2006), *Oświata polska na Białorusi na tle zmian społeczno-politycznych w latach 2002–2006*, w: K. Gąsowska, M. Mazińska-Szumiska (red.), *Oświata polonijna na początku XXI wieku. Stan i perspektywy. V Forum Oświaty Polonijnej, Kraków, 22–24 czerwca 2006. Wybór materiałów konferencyjnych*, Kraków: Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, http://www.wspolnota-polska.org.pl/index.php?id=o_V_for03 (data dostępu: 25.07.2014).
- „Sbírka Zakonů České Republiky” nr 273/2001. Zmiana: nr 320/2002 Sb., <http://wspolnota-polska.org.pl/index.php?id=czech04> (data dostępu: 8.05.2014).
- Sobecki M. (2010), *Szkolnictwo polskie na Białorusi w okresie odrodzenia narodowego przelomu XX i XXI wieku*, w: T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, A. Szczurek-Boruta (red.), *Szkolnictwo z polskim językiem nauczania w państwach europejskich – stan, problemy i perspektywy*, Warszawa: Uniwersytet w Białymstoku, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP.
- Third Report Submitted by Ukraine Pursuant to Article 25, Paragraph 1, of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (7 maja 2009 roku). ACFC / SR / III (2009) 006, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_SR_Ukraine_en.pdf (data dostępu: 25.07.2014).
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy z 23 czerwca 1992 roku, http://wspolnota-polska.org.pl/prawa_mniejszosci/art/Umowy-dwustronne_-Traktat-miedzy-RP-a-RB,15.html (data dostępu: 17.05.2014).
- Traktat między Rzeczypospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy z dnia 18 maja 1992 roku, http://wspolnota-polska.org.pl/prawa_mniejszosci/art/Traktat-miedzy-RP-a-Ukraina-o-dobrym-sasiedztwie-przyjaznych-stosunkach-i-wspolpracy,62.html (data dostępu: 17.05.2014).
- Układ między Rzeczpospolitą Polską a Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy, wszedł w życie 4 maja 1992 roku, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19920590296> (data dostępu: 17.05.2014).
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Czeskiej o współpracy w dziedzinie kultury, szkolnictwa i nauki z dnia 30 września 2003 roku, <http://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2004.244.0002449,umowa-miedzy-rzadem-rzeczypospolitej-polskiej-a-rzadem-republiki-czeskiej-o-wspolpracy-w-dziedzinie-kultury-szkolnictwa-i-nauki.html> (data dostępu: 17.03.2016).
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i oświaty z dnia 20 maja 1997 roku, <http://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2000.003.0000029,metryka,umowa-miedzy-rzadem-rzeczypospolitej-polskiej-a-rzadem-ukrainy-o-wspolpracy-w-dziedzinie-kultury-nauki-i-oswiaty.html> (data dostępu: 17.03.2016).

Ziaziun I. (2001), *Mniejszości narodowe Ukrainy, wykształcenie, kultura, status społeczny*, tłum. J. Wowk, w: Z. Jasiński, T. Lewowicki (red.), *Oświata etniczna w Europie Środkowej*, Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie.

STRESZCZENIE

Problematyka poruszana w niniejszym opracowaniu stanowi wycinek szerszych prac dotyczących poczucia tożsamości uczniów ze szkół z polskim językiem nauczania na Białorusi, Ukrainie i w Republice Czeskiej. Autorka skupiła się na charakterystyce prawa polskich mniejszości narodowych w wymienionych krajach do nauki języka i w języku swojej mniejszości. Polacy jako mniejszość narodowa mają zagwarantowane prawa w stosownych dokumentach, różny jest natomiast sposób i poziom ich realizacji, zwłaszcza w zakresie oświaty.

SŁOWA KLUCZOWE: polska mniejszość narodowa na Białorusi, Ukrainie i w Republice Czeskiej, polska mniejszość narodowa, oświata

SUMMARY

The issues explored in the presented study constitute a section of more extensive works on the feeling of identity among learners from schools with Polish as the teaching language in Belarus, Ukraine and the Czech Republic. What is focused here are the characteristics of the right of Polish national minorities in these countries to learn and to be educated in the language of their minority. Poles as a national minority are legally guarded in this field by appropriate documents. However, the way and level of their implementation is different, especially with regard to education.

KEY WORDS: Polish national minority in Belarus, Ukraine and the Czech Republic, Polish national minority, national schools

BARBARA GRABOWSKA – Uniwersytet Śląski
e-mail: basiagra@wp.pl

Historia / Article history

Przysłano do redakcji / Received: 26.04.2016

Przysłano do redakcji po recenzjach / Received in revised form: ???

Data akceptacji do publikacji / Accepted: 3.10.2016

???